

**СТАТТЯ С. ПЕТЛЮРИ «ВІЙНА І УКРАЇНЦІ» ТА ЇЇ ОЦІНКИ
В ІСТОРИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

У статті досліджуються обставини та причини видання С. Петлюрою статті «Війна та українці», аналізується зміст публікації, характеризуються її позитивні та негативні оцінки в історичній літературі.

Ключові слова: С. Петлюра, «Війна і українці», Перша світова війна, український національно-визвольний рух, патріотизм, лояльність.

Стаття-відозва С. Петлюри «Війна і українці» була надрукована у Москві в журналі «Украинская жизнь» 30 липня 1914 року. В українській історіографії та публіцистиці містяться різні оцінки такого вчинку С. Петлюри: від жорсткої критики та звинувачень у зраді українських інтересів до обґрунтування не лише актуальності, а й необхідності появи такої відозви. В рамках наукової статті проаналізувати погляди більшості вчених, які у своїх працях торкалися вказаної проблеми, не є можливим. Тому автор ставить за мету охарактеризувати висновки дослідників, які з різних ракурсів аналізують обставини та причини появи декларації С. Петлюри.

Перш, аніж характеризувати твердження істориків щодо причин появи відозви С. Петлюри, варто визначити її основні положення. На нашу думку, зміст статті відбивають такі тези:

– необхідність для українців «невідкладно [...] визначити своє відношення до подій, що розгортаються» [1, с.184];

– констатація «роздертя національного організму між Росією та Австроугорщиною», що дає підстави певним колам російського суспільства звинувачувати українців у «автрофільстві» [1, с.184];

– історія українського національного руху засвідчує його тісний зв'язок з Росією та народами, які її населяють;

– існування відмінностей і суперечностей між українським рухом в Росії та в айстроугорських землях;

– запевнення російського суспільства у тому, що українці «виконують свій обов'язок громадян Росії в цей тяжкий час до кінця і не тільки на полі бою [...] але й як громадяни-обивателі» [1, с.185];

– віра у те, що «Якщо в найбільш критичні дні проби народи Росії виконують свої обов'язки у відношенні до неї, то в свідомість суспільства і його керівних кіл повинна просякати думка про надання цим народам і відповідних прав» [1, с.187].

Одним із найзапекліших опонентів і критиків діяльності С. Петлюри був В. Винниченко. Відомий сучасний дослідник українських визвольних змагань початку ХХ ст. В. Солдатенко у своїй монографії, присвяченій комплексному аналізу розвитку концепції Української революції, наводить оцінку В. Винниченком дій С. Петлюри в досліджуваний період. Письменник у своєму «Заповіті борцям за визволення», даючи вкрай негативну характеристику здібностям майбутнього Головного отамана, зазначав, що метою дій Петлюри, зокрема, була «пропаганда серед українства лозунга боротьби «за Росію до победного кінця» [2, с. 32].

Більше того, в своєму «Заповіті» В. Винниченко звинувачує С. Петлюру і у тому, що «Украинская жизнь» видавалася « майже не на царські кошти», забуваючи при цьому згадати свою роль у виданні часопису. Впадає у вічі, що така позиція В. Винниченка нагадує його реакцію на дії С. Петлюри на початку збройної боротьби проти гетьмана П. Скоропадського. Так, В. Винниченко, звинувачує С. Петлюру в тому, що той, керуючись власними амбіціями та не погодивши свої дії з іншими членами Директорії, розпочав виступ у Білій Церкві. Такі дії С. Петлюри, на думку В. Винниченка, призвели до того, що «весь виступ від самого початку був поставлений під марку однієї особи, пофарбовано персональним характером, звужено і затуманене», що спричинили до негативного перебігу «всього подальшого розвитку української революції» [3, с. 278].

До речі, В. Солдатенко, якого на думку В. Верстюка, навряд чи можна віднести до беззаперечних прихильників С. Петлюри [4, с. 9], полемізує з В. Винниченком, зазначає, що

ці міркування письменника, позначені суб'єктивізмом, і несуть на собі очевидний відбиток політичного суперництва і ворожнечі. На думку ж історика, «коли розпочалася Перша світова війна, С. Петлюра став на патріотичні позиції, вважаючи, що поразка Росії важким тягарем ляже на трудящих усіх національностей і, зокрема, на український народ» [2, с. 32].

Характеризуючи «московський» період діяльності С. Петлюра не можна обійти мовчанкою поширене твердження видатного російського академіка Ф. Корша, який, пророкуючи велике майбутнє С. Петлюри, заявляв, що він «з породи вождів» [5]. Але, як справедливо наголошує В. Солдатенко: «Ці слова дуже люблять згадувати, цитувати прихильники С. Петлюри й не дуже люблять, коли мова походить про масонське підґрунтя стосунків двох особистостей, що не могло відбитися й на висловлюваннях» [6, с. 107].

Оригінальну характеристику статті С. Петлюри з погляду методології історичної науки містить історіографічне дослідження сучасного українського дослідника Я. Калакури. Вчений, аналізуючи історико – дослідницький характер публіцистики С. Петлюри, зазначає, що його стаття «Війна і українці» як і ряд інших студій – «це переконливий доказ науково-аналітичного складу мислення й логічного викладу конкретно-історичного матеріалу» [7, с. 19].

На думку Д. Дорошенка, головним чинником, який спонукав С. Петлюру до декларації лояльності українців щодо російської держави, стали відповідні заяви представників інших «іногородців»: «Проголошення війни, як відомо, викликав спочатку великий підйом патріотичного настрою, особливо в столицях[...] В Державній Думі відбулося урочисте засідання, на якому представники всіх національних груп один за одним зложили урочисті заяви про свою лояльність вірне виконання обов'язку супроти російської держави. Не було тут тільки українців, які не мали своєї окремої національної групи в останній Думі. Щоб якось заповнити відсутність української декларації в такий важливий і урочистий момент, а також щоб за маніфестувати існування українців поруч з іншими народами імперії, редактор «Украинской жизни» в Москві С.В. Петлюра видав замість чергової книги журналу декларацію, так би мовити, від імені організованих свідомих українців» [8, с. 29].

До речі, Н. Полонська-Василенко у праці «Історія України 1900-1923 рр.», висвітлюючи вказану подію, обмежується лише переказом наведеної цитати Д. Дорошенка, не вдаючись до власного аналізу мотивів дій С. Петлюри [9, с. 35]. Можна припустити, що в даній ситуації дослідниця поділяла думку Д. Дорошенка.

Варто наголосити, що, як зазначав Д. Дорошенко у праці «Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920)», текст свого звернення С. Петлюра попередньо погодив з «українцями, які на той час перебували в Москві» (таких осіб виявилось три чоловіка – сам Д. Дорошенко, О. Хруцький, адвокат, та Я. Шереміцинський, адвокатський помічник і номінальний видавець «Украинской жизни») [10, с. 38]. Отже на момент видання «декларації» Д. Дорошенко цілком поділяв позицію С. Петлюри.

На нашу думку, враховуючи згаданий кількісний і персональний склад «погоджувальної ради» та політичне становище в російській імперії напередодні війни, мова швидше може йти не лише про вболівання за долю свідомого українства, а певною мірою й про меркантильні інтереси видавців та авторів відповідного видання.

В цьому плані переконливою є твердження відомого сучасного дослідника Української революції В. Сергійчука, який зазначає, що «була це й спроба забезпечити «Украинскую жизнь» від обвинувачень у сепаратизмі, що у воєнний час загрожувало їй не лише закриттям» [11, с. 60]. Окрім того, історик (ніби на виправдання С. Петлюри) наголошує на тому, що той «ще вірив тоді російським демократам. Отже, непідготовленим до всенародного здвигу був і він сам, тому не мав права штовхати селянські маси до кровопролиття» [11, с. 60].

Подібної позиції щодо визначення мотивів вчинку С. Петлюри притримується й відомий американський історик українського походження Т. Гунчак. На думку вченого, хоча С. Петлюра і помилявся, однак він «писав свою статтю виходячи не з політичного опортунізму, а з власного глибокого переконання, оскільки він як соціал-демократ обстоював думку, що Україна разом з іншими народами здобуде свої права у Росії, перебудованій на демократичний лад» [12, с. 63]. Позицію «захисників» С. Петлюри Т. Гунчак розкриває так: «він зробив таку заяву, передбачаючи, що в іншому випадку росіяни тут же причепили б до українців ярлик зрадництва і сепаратизму» [12, с. 63].

Сучасний український історик Я. Грицак теж вважає, що С. Петлюра своєю маніфестацією лояльності прагнув оберезити український рух від репресій. Але, як наголошує

вчений, це була не єдина причина виступу С. Петлюри. Він був щирим прихильником Антанти і не сумнівався у її кінцевій перемозі. Тому «його лякала ситуація, коли після закінчення війни і заключення миру українське питання буде зігнороване переможцями» [13, с. 110]. Окрім того, Я. Грицак, посилаючись на думку І. Лисак-Рудницького, твердить, що С. Петлюра був прихильником приєднання західноукраїнських земель до Російської імперії, що мало б наслідком посилення позицій українства в Росії.

Різні версії прочитання життєпису С. Петлюри. Вони часто контраверсійні: від національного вождя, який став синонімом української самостійності та незламності, до антигероя, який мусить перед судом істориків відповідати за наслідки програних змагань за державність [4, с. 9]. Оцінки істориками причин видання С. Петлюрою статті «Війна та українці» теж носять дихотомічний характер. Але безсумнівним є те, що це був важливий політичний крок, який значною мірою вплинув на формування позиції певної частини свідомого українства на початку Першої світової війни, що в подальшому мало відбиток на перебіг українського визвольного руху. Однак визначення цих наслідків може бути темою окремого дослідження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Петлюра С. Війна і українці // С. Петлюра. Статті, листи, документи. - Т. І. - Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1956. - 480 с.
2. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 рр.). / В.Ф. Солдатенко – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга пам'яті України», Видавничий центр «Просвіта», 1999. – 508 с.
3. Винниченко В. Из истории украинской революции. / В. Винниченко // Революция на Украине по мемуарам белых. – М. – Л.: Государственное издательство. – 435 с.
4. Верстюк В.Ф. Симон Петлюра в історичній свідомості українського суспільства / В.Ф. Верстюк // Симон Петлюра в історії та національній пам'яті: Матеріали сеукраїнської наукової конференції (20-22 травня 2009 р.) / Відп. ред. В.Ф. Верстюк. – К.: ПЦ «Фоліант», 2009. – С.6-15.
5. Храбан О. Симон Петлюра і українська національна революція./ О. Храбан. – Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=1013>
6. Солдатенко В.Ф. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. / В.Ф. Солдатенко. – К., 2007. – 621 с.
7. Калакура Я.С. Творча спадщина Симона Петлюри як історичне та історіографічне джерело. / Я.С. Калакура // Симон Петлюра в історії та національній пам'яті: Матеріали сеукраїнської наукової конференції (20-22 травня 2009 р.) / Відп. Ред. В.Ф. Верстюк. – К.: ПЦ «Фоліант», 2009. – С.16-28.
8. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. в двох томах)Том Т І. Доба Центральної Ради./ Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – 320 с.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України 1900-1923 рр. / Н. Полонська-Василенко. – К.: Миронівська друкарня, 1991. – 136 с.
10. Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле (1914-1920 роки). / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2007. – 630 с.
11. Сергійчук В.І. Симон Петлюра. / В.І. Сергійчук. – К.: Україна, 2004. – 448 с.
12. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нарис політичної історії. / Т. Гунчак. – К.: «Либідь», 1993. – 288 с.
13. Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст. / Я.Й. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.

Kryvoruchko A.I. The article by S. Petlyura «The war and Ukrainians» and its evaluation in the historical literature.

The article investigates the circumstances and causes of publication by S. Petlyura the article «The War and Ukrainians», analyzes the content of the publication, characterizes by its positive and negative evaluation in the historical literature.

Key words: S. Petlyura, «The War and Ukrainians», the First world war, the Ukrainian national liberation movement, patriotism, loyalty.

Криворучко А.И. Статья С. Петлюры «Война и украинцы» и ее оценки в исторической литературе.

В статье исследуются обстоятельства и причины издания С. Петлюрою статьи «Война и украинцы», анализируется содержание публикации, характеризуются ее позитивные и негативные оценки в исторической литературе.

.....
Ключевые слова: С. Петлюра, «Война и украинцы», Первая мировая война, украинское национально-освободительное движение, патриотизм, лояльность.

УДК 930: 272 (477.43/44) «192...»

Р. І. Андрущак

**РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА НА ПОДІЛЛІ В 20-Х РР. ХХ СТ.:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

У даній статті автором проаналізовані наукові праці, що торкаються питання Римо-католицької церкви на Поділлі в умовах антирелігійної політики радянської влади в окреслений період. Досліджено основні історіографічні напрямки вивчення даної проблеми як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями.

Ключові слова: Римо-католицька церква, Поділля, антирелігійна політика, радянська влада, національні меншини, історіографія.

Активне відродження і подальший розвиток духовності українського народу сприяє формуванню наукового інтересу до історії різноманітних релігійних конфесій, зокрема, Римо-католицької. В 20-х рр. ХХ ст. радянська влада з войовничим атеїзмом виступала проти національних, духовних традицій українців та польської національної меншини. Тому, закономірним було те, що в радянській влади виникло чимало проблем з римо-католиками, які мешкали на території Поділля.

Метою означеного дослідження є аналіз стану наукової розробки проблеми існування Римо-католицької церкви (РКЦ) на Поділлі в складні для цієї конфесії часи антирелігійної політики радянської влади 20-х рр. ХХ століття.

Вивчення стану наукової розробки даної проблематики передбачає формування чотирьох історіографічних блоків: 1) закордонні дослідники, які торкалися проблеми історії РКЦ Поділля в зазначений період; 2) історики, які через призму польської національної меншини, не оминули проблеми РКЦ; 3) вітчизняні науковці, для яких Римо-католицька церква Поділля 20-х рр. була окремим предметом дослідження; 4) науковці, котрі вивчали Римо-католицьку церкву в контексті релігійного життя в Україні в 20-х рр. ХХ ст.

Характеризуючи праці зарубіжних дослідників, зауважимо, що більшість закордонних праць, які стосуються історії РКЦ на Поділлі в 20-х рр., написані здебільшого поляками, до яких належать Й. Дебінський [39], Я. Купчак [41], Г. Шубратський [44] та Й. Шиманський [45]. Хоча їх дослідження не мають повної висвітленості через недостатню архівну базу, все ж таки відіграють невід'ємну роль в дослідженні даної проблеми. Особливу цінність у вивченні історії РКЦ становить праця Р. Дзвонковського [40]. Спираючись на ґрунтовні джерела, в даній «хроніці» автор описав долю релігійних установ і віруючих людей в Радянському Союзі, зокрема на Поділлі у 1920-х рр. Р. Дзвонковський доводив, що придушення релігійного життя було головним методом радянської влади в боротьбі з РКЦ, який використовувався протягом всього існування СРСР. Представники радянської історичної науки належали до числа «наукових атеїстів», тому їхня діяльність не висвітлювала питання історії РКЦ взагалі. Російські науковці також не цікавились проблемами даної конфесії в 1920-х рр., за винятком О. Ліценбергер, яка, не минаючи Кам'янець-Подільську дієцезію, в розділі «Римо-католицька церква в радянській державі 1917-1939 рр.» простежила здійснення більшовиками щодо Римо-католицької конфесії антирелігійних заходів, які були невід'ємною частиною загальної програми боротьби з Церквою [15]. Важливим для сучасної науки залишається дослідження нідерландського священика, відомого історика церкви В. Роода, який в своїй книзі показав важкі зусилля Католицької церкви в здобутті свободи віросповідання в радянській атеїстичній державі [20]. Книга цінна тим, що в ній відображено окремі аспекти функціонування Луцько-Житомирської та, згодом, відновленої Кам'янецької дієцезії в 20-х рр. ХХ ст.

Місце і роль Римо-католицької церкви в житті польської національної меншини Поділля, взаємовідносини даної конфесії з владою часів комуністичної диктатури досліджували О. Калакура, К. Горбунов та М. Жолоб. В монографії О. Калакури викладено результати дослідження місця Римо-католицької церкви в життєдіяльності польського народу та основні